

Наталія Миколаївна БУРБАН,
*аспірант кафедри психології Дрогобицького державного
педагогічного університету ім. Івана Франка*

СПІЛКУВАННЯ І ПРЕДМЕТНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Зміни в психологічній науці відбувались і відбуваються в усіх країнах, де ця наука розроблялась, але осмислення та інтерпретація цих змін в значній мірі залежить від світобачення дослідника. Зі всіх змін найбільший інтерес виявляють ті, які пов'язані з поняттям спілкування, диференціацією і розвитком його змісту, співвідношенням з іншими категоріями психології, його впливом на розробку психологічних проблем та напрямків.

Проблема спілкування, яка стала останнім часом "логічним центром" сучасної психологічної проблематики, привертає увагу багатьох спеціалістів. Майже всі вони вказують на необхідність дослідження спілкування у зв'язку з тим, що досі головним напрямком дослідження було вивчення психіки в плані індивідуальної предметної діяльності. Розглянемо відмінність між спілкуванням і предметною діяльністю. Можна вважати, що предметна діяльність є взаємозв'язком суб'єкта та об'єкта, а спілкування – взаємозв'язок двох або більше суб'єктів [2, 11]. Отже, відмінність двох форм взаємодії зводиться до відмінності між суб'єктом і об'єктом, які виступають у ролі об'єктів діяльності. Здавалось би, що проблема розвитку діяльності між суб'єктом і об'єктом далеко не нова, але специфіка проблеми розвитку спілкування і предметної діяльності полягає в тому, що вона ставиться як відмінність у ставленні суб'єкта до діяльності, яка може бути для нього у формі об'єкта або у формі суб'єкта.

Таким чином, у традиційному вирішенні проблема відмінності суб'єкта та об'єкта полягає у відмінності психічного відображення і непсихічних форм взаємодії; річ у тім, що відмінність двох форм психічного відображення породжує відмінність між суб'єктом і об'єктом, які виступають у ролі об'єктів відображення.

Такий поворот проблеми виявляє нові її аспекти. Для того, щоб встановити важливість і сутність відмінності між спілкуванням і предметною діяльністю і конкретизувати це, перейдемо до розгляду окремих проблем психологічної науки, де ця відмінність може бути проведена і використана. Перш ніж продовжувати наші міркування, слід сформулювати положення, на які будемо опиратися в процесі аналізу.

1. Психологічно всі об'єкти діяльності поділяються на 2 класи – живі і неживі, по відношенню до яких здійснюються різні

форми активності: або спілкування, якому властиве відношення суб'єкта до діяльності, або предметна діяльність.

2. Форма активності не визначається виключно класом об'єкта, по відношенню до якого вона реалізується, тобто предметна діяльність може здійснюватись по відношенню до суб'єкта, при цьому суб'єкт сприймається як предмет і, навпаки, спілкування може здійснюватись по відношенню до неживого предмета.

3. Обидва види відношень до реальності співіснують у суб'єкті. Їх співвідношення, домінування того або іншого визначається його поглядами, вчинками, світоглядом, соціальними умовами, рівнем його власного розвитку і в свою чергу залежить від ситуації, в якій знаходиться суб'єкт.

Розглянемо окремі проблеми психології з метою підтвердження і подальшого розвитку сформульованих вище положень.

1. Розвиток історичних форм мислення.

Звернення до історії форм мислення як форми світогляду, починаючи з найдавніших часів, показують, що спочатку домінуючим відношенням до світу, до оточуючого середовища було відношення спілкування [3, 126]. Можна припустити, що осмислення природи на ранніх етапах відбувалося шляхом перенесення на зовнішній світ правил і форм поведінки, які склалися всередині людини, тобто були проекцією внутрішніх закономірностей людської общини на зовнішній світ.

У подальшому розвитку, особливо з появою наукового мислення, встановлюється відношення до світу як до об'єкта, тобто як до реальності, яка існує незалежно від суб'єкта. Однак, це відношення не виникло відразу, воно утвердилось спочатку тільки в окремій сфері діяльності і торкалось тільки визначеного класу природних явищ, залишаючи можливість існування вищого розуму як кінцевої причини явища.

Можна стверджувати, що в історії розвитку мислення відношення спілкування, яке передбачає розгляд природних явищ як прояв діяльності живих істот, є найстарішою формою відношення до світу. Поступовий розвиток суспільства сприяв утвердженню відношення до природи, оточуючої дійсності як до предмета, речі, об'єктивної реальності. Можна сказати, що диференціація категорій спілкування і предметної діяльності дає можливість поглянути на історію розвитку двох форм мислення як на взаємодію двох основних форм мислення – предметного і міжіндивідуального, які здійснюють два основні відношення суб'єкта до дійсності [1, 114].

2. Розвиток дитини.

В плані онтогенезу домінуючою формою спілкування є відношення дитини до оточуючого середовища. Мати – це перша реалія, з якою взаємодіє будь-який індивід на початках свого

психічного розвитку. Відношення людини до собі подібних є початковим відношенням людини до світу.

Основною особливістю цього відношення є наявність розуміння зі сторони іншої людини. Без цього розуміння розвиток дитини був би неможливим, на ньому формується вся поведінка дитини – це демонстрація бажань, вимагання бажаного, егоїстичне бажання виразити себе, повідомити про себе, домогтися уваги. В подальшому розвитку дитини початкова форма спілкування, яка допускає перш за все розуміння зі сторони іншого суб'єкта, замінюється формою, яка пропонує взаєморозуміння, тобто дитина не просто виражає свої бажання, а враховує бажання інших людей, від яких залежить реалізація її власних бажань. Однак головною зміною в розвитку є поступовий перехід від спілкування до предметної діяльності.

Більш того, розвиток дитини не можна розуміти як розвиток форм предметної діяльності або як розвиток форм спілкування. Розширення кола предметної діяльності або зміна самої предметної діяльності супроводжується, як правило, зміною дійових осіб, а це вимагає зміни форм спілкування. І навпаки, зміна форм спілкування у свою чергу приводить до переосмислення оточуючого світу. Зрозуміло, що ці зміни форм спілкування і форм предметної діяльності не завжди завершуються плавно. Так звані кризи і переломні моменти в розвитку дитини можна пояснити появою невідповідності між цими двома видами активності. Підкреслимо, що в даному випадку провідною силою дитячого розвитку є протиріччя між двома відношеннями дитини до світу – між формою спілкування, яку вона може або хоч повинна здійснити, та формою предметної діяльності, яка їй доступна або яка від неї вимагається.

Завершуючи аналіз проблеми розвитку дитини, можна показати розвиток дитини у новому ракурсі і розглядати цей розвиток як процес взаємодій двох головних відношень до реальності, як процес, який починається від народження дитини і продовжується в житті дорослої людини.

3. Вивчення індивідуального мислення.

Відмінність між предметною діяльністю і спілкуванням має особливе значення для розвитку уявлень про людське мислення, оскільки різним формам відношення до реальності відповідають різні види мислення.

Будь-яке мислення – це аналіз значень речей і явищ, пошук відповіді на питання, що це може означати. Але відповідь буде різною в залежності від того, як розуміється річ – як природне явище чи як результат діяльності іншої особи. Різним буде і спосіб розуміння: в першому випадку виявляються природні зв'язки

і закономірності, в другому – бажання і намір іншої особи. В першому і другому випадках реалізуються різні способи мислення.

Відмінність двох способів мислення можна розглянути на прикладі вирішення задачі та загадки. У вирішенні загадок реалізується спосіб мислення, який відрізняється від логічного мислення, що притаманне вирішенню задач. В загадці безпосередньо дані умови проблеми є засобом опису прихованої реальності, яка пов'язана з свавільно заданими умовами. Задача виникає в процесі взаємодії людини з предметним світом, при постановці цілей і в процесі їх досягнення. Вирішення задачі – це знаходження нового, невідомого. Загадка завжди задається іншою людиною і репрезентує відому річ в незвичній формі, у формі метафори, аналогії. Щоб краще зрозуміти відмінність між загадкою і задачею, можна сказати, що задачу людина може поставити сама, а загадку самій собі задавати безглуздо, саме те, що ховатись від самого себе. Іншими словами, задача виникає головним чином при здійсненні предметної діяльності, загадка – при спілкуванні.

4. Навчання.

Важливість відмінності спілкування і предметної діяльності для теорії і практики навчання полягає в тому, що воно дозволяє по-новому поглянути на всю систему навчання. Навряд чи буде перебільшенням сказати, що майже весь зміст сучасної середньої і вищої освіти зводиться до навчання знань, умінь і навичок, необхідних для виконання предметної діяльності. При цьому зрозуміло, що будь-яка предметна діяльність здійснюється у визначених соціальних умовах, в умовах взаємодії людей, в умовах спілкування. Це означає, що при виконанні будь-якої предметної діяльності потрібно враховувати дії інших людей, їхнє розуміння ситуації, вміння діяти, бажання співпрацювати. Будь-яка предметна діяльність людей, її успішне здійснення передбачає вміння співпрацювати з іншими людьми, але це співробітництво ніде не враховується. Таким чином, з навчання випадає важливий аспект, пов'язаний з практичним використанням, застосуванням одержаних знань у реальній соціальній діяльності.

Останнім часом намітилися зрушення у вирішенні даної проблеми. Це проявляється і в усвідомленні її важливості у навчальному процесі і в пошуках нових форм навчання, які ґрунтуються на нетрадиційних формах співробітництва учня і вчителя. Принципи побудови навчання як форми спілкування отримали назву діалогічної форми навчання. Специфічною формою навчання є ділова гра, яка, базуючись на спілкуванні, останнім часом отримала популярність як метод навчання. На жаль, дуже часто ділову гру розглядають лише як форму спільного навчання. Ділова гра припускає умовне відтворення, імітацію, моделювання

деякої реальної діяльності. Навчання учасників проходить у процесі спільної діяльності. При цьому кожен вирішує свою окрему задачу відповідно до своєї ролі і функції, але у взаємодії з іншими. Спілкування у діловій грі не є просто спілкуванням в процесі спільного засвоєння знань, перш за все – спілкування, яке імітує відтворююче спілкування людей у процесі реальної вивчаючої діяльності. Ділова гра не просто спільне навчання, це навчання спільної діяльності, вміння і навичок співробітництва. Таким чином, у сфері навчання різниця і співвідношення навчання і предметної діяльності є достатньо плідними і дозволяють не тільки сформулювати проблеми сучасного навчання, але і намітити перспективу їх вирішення. Висновок можна зробити такий: успішність розробки ефективних форм навчання, що відповідають задачам сучасного навчання, великою мірою залежить від розробки зв'язку спілкування з предметною діяльністю.

5. Поведінка індивіда в соціальній організації.

Організація для психології є досить незвичним об'єктом. Незвичність організації виявляється особливо у світі відмінності спілкування і предметної діяльності. Звернемось до конкретного об'єкту діяльності. Якщо об'єктом діяльності взяти такий об'єкт соціальної діяльності, як соціальна організація, наприклад, школа, завод, з яким має справу кожна людина, то можна побачити, що він є об'єктом, який поєднує в собі і людей, і предмети, а також володіє як суб'єктивними, так і предметними властивостями. Соціальні закони, правила і норми, якими регулюється робота цих організацій, з одного боку, не можуть розглядатися як об'єктивні, оскільки встановлюються самими людьми відповідно до інтересів і потреб більшості з них. Разом з тим, з другого боку, набираючи обов'язкового і всезагального характеру, вони претендують на об'єктивність і незалежність від волі окремих людей.

Подвійний характер соціальних організацій – об'єктивний і одночасно довільний – породжує у людей, які з ними стикаються, подвійне відношення до них як до механізму, що працює за певною програмою, який можна зрозуміти, але який виключає взаєморозуміння, яке можливе між людьми; або як до своєрідного багатостороннього організму, який керує волею і пристрастями, бажанням і намірами, з яким можливе встановлення взаєморозуміння, досягнення співчуття.

Розглянемо поведінку індивіда, який звернувся в організацію за вирішенням своєї проблеми і зрозумів, що отримане рішення відрізняється від очікуваного. В одному випадку індивід буде визначатися прагненням протистояти одному правилу, закону, яке зумовило небажане для нього рішення; в другому випадку він

буде керуватися переконанням, що будь-який закон, правило, норма залежать від волі якоїсь людини. Інакше кажучи, в одному випадку індивід орієнтується на існуючі об'єктивні правила і закони, в другому – на розуміння і становище іншої людини. Два різних відношення здійснюються по-різному до одного і того самого об'єкта.

Діяльність організації при всій її складності складається з діяльності окремих людей, що в ній знаходяться. Діяльність на рівні організації є співвідношенням продуктивних сил і виробничих відносин; на рівні індивіда співвідношенням предметної діяльності і спілкування. Основною умовою ефективною діяльності організації є встановлення динамічної рівноваги, відповідальність між продуктивними силами і виробничими відносинами. Умова адекватної поведінки в організації – встановлення відповідності між предметною діяльністю і спілкуванням.

6. Проблема наукового статусу психології.

Диференціація спілкування і предметної діяльності має кардинальне значення для розробки проблеми наукового статусу психології. Проблема не в тому, щоб чи признати психологію як науку, чи відмовити їй в науковому статусі, а у визначенні: якого роду наукою є психологія і в чому її особливість. Для цього визначимо, в чому відмінність між природничими і суспільними науками, з одного боку, та наукою і донауковим знанням, насамперед мистецтвом, – з іншого боку. Спробуємо показати, що відмінність між науками і формами пізнання визначається відмінністю форм пізнавальної діяльності, відмінністю відношень до об'єктів дослідження.

Звернемось до відмінності між природничими і соціальними науками. Перші вивчають природу, другі – суспільство, громадську діяльність і продукти цієї діяльності. Вони (науки) реалізують різні форми відношень до реальності: предметне – по відношенню до природи і спілкування – по відношенню до соціальних об'єктів. Природничі науки шукають і встановлюють факти і закономірності, незалежні від діяльності людей, їхніх бажань, намірів. В сфері соціального пізнання таких фактів немає – об'єкт гуманітарного знання не можна показати поза людськими бажаннями і намірами; всі факти є умовою або продуктом усвідомлюючої і неусвідомлюючої діяльності людей. Тому в гуманітарних науках головне – встановлення зв'язку суб'єкта з об'єктивними умовами або продуктами його діяльності або діяльності інших людей.

Визнаною особливістю психології є її граничне положення: з однієї сторони, її предмет – психіка – є продуктом розвитку природи і повинен розглядатись як природний об'єкт, з іншої – важливі психічні якості людини визначаються її соціальним буттям.

Філософія
44 стор. 89

Таким чином, відмінність між суспільними і природничими науками в даному випадку виявляються всередині однієї науки як її внутрішня відмінність, як її внутрішня проблема.

У теперішній час психологія розпалась не на дві, а на велику кількість галузей і дисциплін, але це не вирішило проблеми, а просто відсунуло її на другий план, закривши запитаннями становлення окремих напрямків. Однак, по мірі усвідомлення необхідності інтеграції психологічного знання, буде виростати і гострота цієї проблеми, яка визначає відмінність між двома основними групами психологічних дисциплін, що вивчають природничо-наукові соціальні аспекти психічної діяльності.

Таким же важливим для вирішення проблеми наукового статусу психології є відмінність між науковою, донауковою і ненауковою формою пізнання [4, 189]. На відміну від суспільних наук, які намагаються встановити залежність діяльності суб'єкта від об'єктивних умов або виявити закономірності, які є спільними для всіх людей, тобто в тому чи іншому випадку робляться спроби встановити об'єктивну детермінованість діяльності, відшукати об'єктивні причини діяльності, мистецтво, навпаки, у всіх явищах і фактах показує декотрий суб'єктивний початок, який додає їм загального змісту і призначення, тобто всі вони розглядаються як прояв вираження обдуманого діяльності.

Звичайно, психологію порівнюють із мистецтвом, коли хочуть підкреслити неформальність знань і способів психологічного діяння, їх залежність від багатьох ситуативних умов, які змінюються і не повторюються. Існує інша, більш характерна риса, яка об'єднує психологію і мистецтво, – це використання спілкування як форми пізнання.

Якщо психологія змінює позицію безстороннього спостереження на позицію суб'єкта, якого вона вивчає, якщо вона намагається вступити з ним у спілкування, вона покидає традиційний науковий підхід і змінює його на підхід, який називають ненауковим. Цей підхід дає знання, яке неможливо назвати об'єктивним, але саме це знання використовують люди у своєму повсякденному спілкуванні, на даному спілкуванні базується розуміння людьми один одного. Щоб зрозуміти людей, потрібно поспілкуватися з ними. Для цього психологія повинна від об'єктивного предметного пізнання перейти до суб'єктивного пізнання, до пізнання людей у процесі спілкування з ними. Необхідність розробки суб'єктивного пізнання в психології не означає протиставлення його об'єктивному пізнанню. Мова йде про вироблення форми пізнання, яка є адекватною до об'єкта дослідження, і про використання різних форм пізнання для всестороннього вивчення і розуміння об'єкта дослідження, розуміння,

яке припускає порівняння отриманих результатів і їх взаємне доповнення.

Таким чином, як би ми не розглядали проблему наукового статусу психології: чи у співвідношенні суспільних і природничих наук, чи наук з донауковими формами знання, – проблема ця визначається відмінністю спілкування і предметної діяльності.

1. Ильин Г.Л. Некоторые вопросы психологии общения. // Вопросы психологии. – 1986. – № 5.
2. Леонтьев А.А. Психология общения. – М., 1997.
3. Панферов В.Н. Психология общения // Вопросы философии. – 1971. – №7.
4. Спиркин А.Г. Происхождение сознания. – М., 1960.

Наталія Бурбан. Спілкування і предметна діяльність.
Спілкування є необхідною умовою будь-якої діяльності людини. Психологія спілкування визначається тим, що будь-яка людська діяльність неможлива без спілкування, бо діяльність кожної людини має суспільний характер. Предметна діяльність є взаємозв'язком двох або більше суб'єктів. Специфіка проблеми розвитку спілкування і предметної діяльності полягає у відмінності ставлення суб'єкта до діяльності, яка може бути для нього у формі суб'єкта або у формі об'єкта. Доля того, щоб встановити важливість і сутність відмінності між спілкуванням та предметною діяльністю і конкретизувати це, розглянуто окремі проблеми психологічної науки: розвиток історичних форм мислення, розвиток дитини, вивчення індивідуального мислення та навчання, поведінка індивіда в соціальній організації, проблема наукового статусу психології.

Наталія Бурбан. Общение и предметная деятельность.
Общение есть необходимым условием любой деятельности человека. Психология общения определяется тем, что любая человеческая деятельность невозможна без общения, ибо деятельность каждого человека имеет общественный характер. Предметная деятельность представляет собой – взаимосвязь двух или нескольких субъектов. Специфика проблемы развития общения и предметной деятельности состоит в различии отношения субъекта к деятельности, которая может быть для него либо в форме объекта, либо в форме субъекта. Для того, чтобы установить важность и сущность различия между общением и предметной деятельностью и конкретизировать его, рассмотрены отдельные проблемы психологической науки: развитие исторических форм мышления, развитие ребенка, изучение индивидуального мышления и обучения,

поведення індивіда в соціальній організації, проблема научного статусу психології.

Natalia Burban. Communication and objective activity. Communication is regarded as one of two principal forms of psychological activity which concerns the attitudes to the world as a living object in contrast to treating it as an inanimate object. It is assumed that the nature of a subject's attitude to an object is determined not only by the object, but also by the subject's state, intentions and the level of his development. The assumption is specified in the process of analysis of some psychological problems: development of historical forms of thinking, of child's development, of individual thinking and learning, of the behaviour of an individual in a social organization, and of the scientific status of psychology.